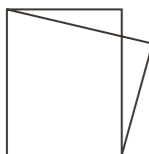

Kulturens byrde

Sigmund Freud

Brian Benjamin Hansen,
docent, Center for
Professionsstudier,
VIA University College

Det er sigende, at Freud ændrede titlen på det værk, vi i dag kender som *Kulturens byrde* (1930), flere gange undervejs frem mod dens udgivelse. Først hed bogen *Das Glück und die Kultur*, hvilket så blev til *Das Unglück in der Kultur*, før Freud til sidst bestemte sig for *Das Unbehagen in der Kultur*.¹ Den første titel antyder en form for åben undersøgelse af forholdet mellem to størrelser, lykken og kulturen, men Freud opgiver, som det fremgår, overhovedet at have lykken med på forsiden og bestemmer sig i stedet for at melde klart ud, at det handler om ubehag.

Freuds titel er kantet og modig. Som så mange gange før i sit forfatterskab sætter Freud fingeren et ømt sted, i dette tilfælde på fornemmelsen af et ubehag, et mishag, en utilfredsstillelse, og han peger på et ubehag det sted, hvor man mindst skulle vente det, nemlig i kulturen, den højt besungne menneskelige

civilisation (Freud skelner ikke mellem kultur og civilisation), hvilket er et dristigt greb. Man kunne påstå, at det netop var på dét tidspunkt i historien, i mellemkrigstiden, på baggrund af en økonomisk krise og en spirende antisemitisme, at man skulle forsvare den menneskelige kultur i betydningen af det, som hæver menneskeheden over barbariet. Men her påstår Freud altså, på baggrund af sit kliniske arbejde, at der er et ubehag i kulturen. At mennesket ikke har hjemme i kulturen, også selvom løsningen ikke er, som Freud ligeledes gør klart i bogen, at søge ud af kulturen, hvad det end skulle betyde.

Kulturkritiske professioner?

Det er netop på grund af dristigheden i *Kulturens byrde*, at vi skal genlæse den i dag, som den klassiker, den er. Mange ting må genovervejes i lyset af det, Freud fremfører, ikke mindst i forhold til lykken, som Freud ikke mener er mulig for men-

nesket. Som han konstaterer det allerede ved bogens begyndelse: "Den tilværelse, der bydes os, er for vanskelig for os, den bringer os for mange smerter, for mange skuffelser og uløselige opgaver" (Freud, 1999, s. 26).

Hvis vi gennem forskellige tiltag kan gøre livet en smule lettere, er der ét problem, som ikke lader sig udrydde, nemlig at kultur handler om at leve sammen med andre, hvilket aldrig forløber uden traumer og konflikter. Kulturen er for Freud et slags tvetydigt knudepunkt. I bogen diskuteres en lang række kulturelle eller civilisatoriske fænomener, fra teknik og videnskab over skønhed, renlighed og orden til religiøse, filosofiske og ideologiske overbygninger. Og guderne skal vide, at Freud selv var "a man of culture". Men det står tilbage, at kultur betyder problemer.

I den forstand er bogen interessant i professionsoptik, hvis man betænker, at professioner ganske ofte, enten eksplicit eller implicit, arbejder med antagelsen om at medvirke til "det gode liv", om det er gennem tekniske løsninger, terapeutiske hjælpepraksisser eller dannelsesprocesser. For professionerne findes det gode liv, et liv medieret af læring, trivsel, sundhed osv. Eller sagt mere moderat, så er professionelle en form for hjælpere, som assisterer andre i at realisere deres liv, og ofte med baggrund i en række mere eller mindre ekspliciterede værdier. Professionerne er på kulturens side. Findes der professioner, som ikke er det? Barbariske professioner? Kulturkritiske professioner? Hvis professionerne entydigt er på kulturens side (og det er de måske ikke altid, skal det siges), går

de ifølge Freud på en måde for langt, og slet ikke langt nok. De går for langt i deres hjælpeiver. I deres iver efter at lappe, reparere, trøste, lindre, facilitere, opbygge, opdrage, uddanne osv. kommer de til kort over for lidelsen og ubehaget. Man kunne også sige det på den måde, at Freuds arbejde krydser professionerne i et interessant skæringspunkt, så der selv for den forvissede professionelle, der har styr på sine værdier og sit "kulturarbejde", er noget interessant i den modstilling, Freuds projekt giver mulighed for. Freud begynder ganske enkelt et andet sted, *ikke* ved antagelsen om lykken og det gode liv, men ved antagelsen om lidelsen, og *ikke* ved antagelsen om kulturens lysaligheder, men ved ubehaget i den.

Jeg skal nedenfor fremhæve et par aspekter af *Kulturens byrde*, som er interessante for den, der ønsker et sådant modsat perspektiv, samtidig med at jeg også kort vil ridse op, hvordan Freuds bog skriver sig ind i helt grundlæggende psykoanalytiske diskussioner, som stadig i dag er pågående, særligt i forhold til spørgsmålet om drift.

Lystprincippet

I de første dele af *Kulturens byrde* leger Freud med forskellige måder, hvorpå vi kan forstå mennesket ud fra den allerede omtalte optik, at lidelsen er grundvilkåret. Hvis lidelsen er et grundvilkår, er forskellige menneskelige praksisser og livsteknikker at forstå som lindrende i en eller anden forstand. De er en slags hjælpekonstruktioner.

Freud opremser forskellige strategier. Man kan dyrke sin have eller sysle med

videnskabelig virksomhed. Man kan interessere sig for kunstens "milde narkotika". Man kan også indtage rusmidler, som ændrer kemiske balancer i kroppen. Listen er ikke fuldstændig, som Freud også selv bemærker, og her må det i parentes bemærkes, hvilke sublim muligheder et digitaliseret underholdningssamfund giver for eskapistisk flugt. Men det bemærkelsesværdige ved Freuds liste er, hvordan alt det gode i menneskelivet ryger med ned, fra havedyrkning til intellektuelle aktiviteter, inklusive religiøse praksisser. De mange menneskelige praksisser skal ses som afledninger og erstatningstilfredsstillelser. Vi bliver ikke lykkelige af yoga og kunst, men vi undgår måske at blive alt for ulykkelige.

Freuds causerier trækker på en mere grundlæggende begrebsdannelse, der skelner mellem lystprincippet og realitetsprincippet. Mennesket stræber efter lykke, hævder Freud, og det skal vi forstå som lystprincippets program. I sin positive variant handler lystprincippet om oplevelsen af stærke lystfølelser og i sin mere moderate om at undgå ulyst. Selvom det er lystprincippet, der bestemmer menneskets livsformål, er der naturligvis malurt i bægeret, for: "Det er overhovedet ikke gennemførligt, hele Altets indretning stritter imod over for det; man kunne føle sig fristet til at sige, at der i planen for 'skabelsen' ikke indgår den hensigt, at mennesket skal være 'lykkelig'" (s. 28). Kunne man ikke oversætte den udmelding til, at det menneske, der ville leve i en helt gnidningsløs verden, ville opleve det som forkert eller måske endda utilstrækkeligt?²

Fra tre sider truer lidelsen eller realitetsprincippet: fra kroppen, der truer med at gå i opløsning; fra omverdenen, som raser mod os med sine vældige kræfter; og fra forholdet til andre mennesker. Kroppen og omverdenen kan vi ikke stille så meget op med, kan man sige, eller rettere kan vi forholde os teknisk til dem og forbedre vores vilkår, hvilket dog også altid indebærer muligheden for tilbageslag (Freud slutter *Kulturens byrde* af med en slet skjult kommentar til atombombens opfindelse). Men forholdet til andre mennesker burde kunne løses. Det burde stå i vores magt at ændre sociale og politiske forhold på måder, som tjener os bedre. Alligevel er der netop her noget grundlæggende problematisk, som det er ærindet i *Kulturens byrde* at afdække.

Drift og kultur

Spørgsmålet er nu, hvor dybt problemerne med kulturen stikker. Fra begyndelsen af *Kulturens byrde* er der en form for dualistisk tænkning på spil: På den ene side har vi lystprincippet, og mere generelt menneskets driftsliv, på den anden side har vi kulturen, som presser sig ned over det. I en særligt interessant passage lyder det, at det er "... umuligt at overse, i hvilken udstrækning kulturen er bygget op på driftsafkald, i hvor høj grad den netop har netop ikke-tilfredsstillelse (undertrykkelse, fortrængning eller hvad man vil kalde det) af stærke drifter til forudsætning" (s. 50). Det er for så vidt en dyster pointe, for vi slipper aldrig ud af kampen mellem kultur og drifter, som Freud også senere i bogen, og på et højere abstraktionsniveau, udlægger som kampen mellem livsdrift og dødsdrift, Eros og Thanatos. Eros handler om at opretholde livet, den udspringer af

opretholdelsen af jeget, og – som Freud spekulativt udlægger det i *Kulturens byrde* – handler den også om at slutte det levende sammen til stadig større enheder, fra familier til stammer, folkeslag, nationer osv. Over for det står nu den dødsdrift, som Freud allerede havde tegnet konturerne af i "Hinsides lystprincippet" (1920). Dødsdriften angår i *Kulturens byrde* en aggressiv, destruktiv, ødelæggende tendens, som angriber alt liv og søger at opløse det, som er knyttet sammen. Den ene drift vil den ene vej, den anden den modsatte. Det kan jo ikke andet end gå galt.³

Opstillingen mellem drift og kultur gennem begreberne om Thanatos og Eros har noget kosmologisk over sig, som imidlertid, som jeg læser det, ikke lever op til Freuds vanlige standarder. Det er en dyster opstilling, men den er samtidig for simpel, ikke radikal nok. Freud foreslår på den ene side en drift, der sætter sig igennem, men som til gengæld er ødelæggende, dødsdriften, mens han på den anden side tilbyder en kulturfremmende drift, som dog stadig skal tænkes på baggrund af kulturens målhæmninger og indskrænkninger. Netop her er et af de steder, hvor Freud kan udfordres, og bestemt også er blevet det – og endda med baggrund i hans eget værk.

Sagen er, at det freudianske begreb om drift bliver interessant der, hvor *driften finder tilfredsstillelse netop på grundlag af en ikke-tilfredsstillelse*. Den måde at formulere det på er naturligvis temmelig kondenseret og kræver en længere udredning, men her er det blot mit ærinde at pege på, at det interessante i Freuds driftsbegreb netop ligger i diskussionerne af, hvad der sker, når driften

opfører sig anderledes, end man ville forvente, når den *ikke* finder sit objekt og når sit mål, men udspiller sig og finder tilfredsstillelse på andre og mere aparte måder.

Som Freud udlægger det i *Tre afhandlinger om seksualteorien* (1905), findes der i seksuallivet afvigelser i forhold til objektet (som normalt er en person af det modsatte køn) og i forhold til målet (som normalt er genitalt samleje), og netop gennem disse afvigelser diskuterer Freud driftsbegrebet, som *var* afvigelserne normalen (Freud, 1973, s. 11-32). Driften opfører sig, som om den aldrig kan gå direkte til hverken objektet eller målet, hvilket betyder, at afvigelserne peger på noget fundamentalt forstyrret i driften. Freud nævner det i *Kulturens byrde*, når han i en slags sidebemærkning kommer med den udmelding om seksualdriften, at der synes at være "noget i denne funktions eget væsen, der nægter os den fulde tilfredsstillelse og tvinger os ind på andre veje" (s. 57). At driften "tvinger os ind på andre veje" er en god formulering, og man kunne næsten sige, at den tvinger os på afveje.⁴ Drift angår tilfredsstillelse, men på den før omtalte aparte måde, at den sætter sig i selve ikke-tilfredsstillelsen og forvandler den til tilfredsstillelse. Den findes i afvigelser og omveje, klinisk betragtet i symptomer, der i psykoanalysen forstås som mere mindre velfungerende patologiske løsninger på grundlæggende libidinøse konflikter.

Et interface

Begrebet om drift er helt centralt i psykoanalysen, men det er også et af de begreber, der stadig i dag er til diskussion og under ombygning i

psykoanalytisk teori. Er driften grundlæggende noget, som står uden for kulturen, som et slags "instinkt", sådan så kulturen må arbejde på at forme noget ud af denne prækulturelle kraft? Svaret på det spørgsmål må være nej, for driften er afvigende og forstyrret, den har ikke instinktets karakter af forudsigelighed. Men hvad er drift så? Det er, som om et bagvedliggende spørgsmål om driftens ontologi flere steder produktivt forstyrrer argumentationen i *Kulturens byrde*. Kulturen synes ikke at kunne rumme driften, men alligevel opstår spørgsmålet om drift konstant i kulturen, og ikke bare på den måde, at kulturen må forme noget prægivet, men på måder, som er afgørende for driften selv.

Den slovenske filosof Mladen Dolar har foreslået, at drift og kultur altid fungerer i et "interface", altså i kontakt med hinanden. Vi har ikke to områder, som er adskilte fra hinanden, men snarere et felt af spændinger og overlap, og "den nemme modsætning mellem natur og kultur, drifter og kultur, er netop en måde, hvorpå man kan undgå dette paradoks, eller fortrænge det eller omgå det eller sløre det." (Dolar, 2021, s. 81). Ser vi spørgsmålet om driften fra kulturens side, med kulturfilosofiske briller, handler det ikke om, at kulturen står i modsætning til driften, snarere er den altid også sæde for driften og medimpliceret i den. Mennesket er altid indskrevet i et socialt felt, og dets driftsliv er udleveret til dette sociale felt, uden at det går restløst op med det. Her kan det være nyttigt at skelne mellem begær og drift, som Lacan gør det. "Begæret er den Andens begær", siger Lacan (1998, s. 38), der findes ikke begær, som ikke er formet af det sociale felt, og i sidste ende af et spørgsmål,

som kommer til subjektet udefra, fra den enigmatiske Anden: Hvad er værd at begære? Begæret er evigt utilfredsstillet, det er kastreret, det er hysterisk, men driften finder tilfredsstillelse på trods af kastrationen. Den finder en sprække i den Anden, den finder noget at cirkulere omkring.

Når subjektet har fundet en måde at strukturere sit begær på, hvilket for psykoanalysen altid er patologisk på den ene eller den anden måde, er driften det, som holder subjektet fast i patologien. Som bliver ved med at cirkulere om den "løsning", subjektet har opfundet. Det ubehagelige er ikke, at driften støder mod kulturen, men næsten omvendt, at den låser sig til en bestemt kulturel (social og sproglig) formation, også kaldet et symptom. Da Freud var i færd med at opfinde psykoanalysen, undrede han sig over, hvorfor det forholdt sig sådan, at når han havde udlagt et bestemt neurotisk symptom for en patient, ville symptomet stadig bestå.⁵ En af forklaringerne er netop, at han her rammer driftens niveau. Udlægningen af symptomet er ikke nok, kan ikke trumfe den drift, som har sat sig i det. Selvom psykoanalysen arbejder gennem kulturen (f.eks. gennem talen), er hele humlen netop at ramme det sted, hvor driften er legeret med kulturen i et symptom. Når det sted er afdækket, er det op til analysanden selv at tage livtag med driften.

Driften synes at gå på tværs af natur og kultur. Den er ikke et instinkt, men den er heller ikke kun et socialt produkt. Den findes på kanten af den Anden. Alligevel er det i kulturen, at vi kan arbejde med driften. Hvis psykoanalysen er en "umulig profession", som Freud berømt skrev,⁶

så er det måske også, fordi den angår driften, der kun kan tilgås indirekte.

Talen og tavsheden

Ubehaget i kulturen stammer ikke fra spændingen mellem drift og kultur (som to separate størrelser). Den opstilling ville sige, at mennesket føler et ubehag ved at være indskrænket i sit driftsliv. Og spørgsmålet ville være, hvordan man slipper af med sit ubehag. Det kunne være opgaven for en driftsemancipatorisk bevægelse, der ville arbejde på at kaste kulturens spændetrøje af sig.⁷ Når kulturen med dens indskrænkninger er skrællet væk, står et frigjort menneske tilbage. Det er dog ikke Freuds projekt. Man kunne sige det på den måde, at i psykoanalysen er problemet ikke bare driftslivet (versus kulturen), men driftslivet som vævet sammen med kulturen. Det betyder, at opgaven bliver en anden. Først og fremmest at give plads til analyser af driftsskæbner i kulturen. Psykoanalysen arbejder f.eks. ved hjælp af talen, som vi nok ville skrive på kulturens side. Den er en "talekur", en særlig diskurs, som understøttes af en række kulturelle praksisser og institutionelle faktorer, der tilsammen gør den psykoanalytiske klinik mulig. Psykoanalysen skaber et rum, hvor det ubevidste, symptomerne og den drift, der animerer dem, bringes i tale. Men hvordan kan det lade sig gøre?

Igen er Mladen Dolars begreb om et paradoksalt "interface" relevant. Psykoanalysens briks er interfacet mellem talen og driften. Her bringes symptomer med ind i talen, hvor de får lov til at rumstere og danne baggrund for alle tænkelige associationer, mens de undersøges. Det gælder også, selvom

man ikke kan tale (direkte) med driften – som Freud siger i “Jeg’et og det’et”, så er driften stum (Freud, 1983, s. 187). Men kunsten er ikke at forklare symptomet, at give det en meningsfuld plads i talen (og kulturen), snarere at udtømme dets betydning, i sidste ende vriste det fri fra en bestemt betydende konstellation for netop at fremprovokere den drift, der arbejder i det. Gennem denne fremgangsmåde kan man gøre noget andet med sin drift. Kan den gives en ny form.

Her er igen et af de inspirerende paradokser i psykoanalysen. Talekuren er i sidste ende også en “hold kæft”-kur, hvor det først er analytikeren, der holder kæft og lytter, mens det senere er analysanden, der må forsøge at blotlægge sit “tavse” forhold til driften som sådan.

Kulturens byrde Sigmund Freud

REFERENCER

Dolar, M. (2020). Of Drives and Culture. I: L.M. Rösing, H.J. Bjerre, B.B. Hansen, K. Hyldgaard & J. Rosendal (red.), *Analysing the Cultural Unconscious: Science of the Signifier*. Bloomsbury.

Freud, S. (1973). *Tre afhandlinger om seksualteorien* (3. udg.). Hans Reitzel.

Freud, S. (1983). Hindsides lystprincippet. I: *Metapsykologi II* (2. udg.). Hans Reitzel.

Freud, S. (1983). Jeg’et og det’et. I: *Metapsykologi II* (2. udg.). Hans Reitzel.

Freud, S. (1985). *Drømmetydning* (4. udg.). Hans Reitzel.

Freud, S. (1999). *Kulturens byrde*. Hans Reitzel.

Grubrich-Simitis, I. (1993). *Zurück zu Freuds Texten. Stumme Fragmente sprechen machen*. S. Fischer.

Hansen, B.B. (2020). Anvendt forskning i umulige professioner. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 16(31).

Hansen, B.B. (2024). En oversat professionsteoretiker: Sigmund Freud. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 19(37).

Lacan, J. (1998). *The four fundamental concepts of psychoanalysis: The seminar of Jacques Lacan*, Book XI. Norton.

Mau, S.M. (2016). Freudomarxisme: Hvad var det og hvad gik galt? *Lamella – tidsskrift for teoretisk psykoanalyse*, 1(1).

Olsen, O.A., Kjær, B., Køppe, S. (1983). “Indledning”. I: Freud, S. (red. Olsen, O.A., Kjær, B., Køppe, S.), *Metapsykologi I* (2. udg.). Hans Reitzel.

Schuster, A. (2017). Impossible Professions, and How to Defend Them. I: D. Mangano & M. Van Rooy (red.), *Homestead of Dilution*. Onomatopée.

NOTER

¹ For en gennemgang af dette, se Grubrich-Simitis, 1993, s. 214.

² I sci-fi-blockbusteren *The Matrix* (1999) har maskinerne overtaget herredømmet med kloden, og menneskene lever i en computerskabt illusion, kaldet the matrix. Den første version af the matrix havde dog den fejl, at den var for perfekt, som en maskine forklarer til filmens menneskelige protagonist, Neo: “Did you know that the first Matrix was designed to be a perfect human world? Where none suffered, where everyone would be happy. It was a disaster. No one would accept the program. Entire crops were lost. Some believed we lacked the programming language to describe your perfect world. But I believe that, as a species, human beings define their reality through suffering and misery. The perfect world was a dream that your primitive cerebrum kept trying to wake up from. Which is why the Matrix was redesigned to this: the peak of your civilization.”

³ Freuds måde at klassificere drifterne på undergår betydelige forandringer gennem hele hans virke. Ovenstående afsnit fokuserer på måden, hvorpå Freuds dualistiske tænkning omkring drifterne udfolder sig i *Kulturens byrde*. For en gennemgang, der sætter udviklingen i Freuds driftsteori ind i en større ramme, se Olsen, Kjær & Køppe, 1983.

⁴ Freuds franske arvtager, Jacques Lacan, har heldigt formuleret det sådan, at driften finder vej, selvom den ikke når sit mål (Lacan, 1998, s. 179).

⁵ For Freuds egen diskussion af tilfældet Irma, se Freud, 1985, s. 96.

⁶ For mere om psykoanalysen som umulig profession, se Hansen, 2020 og Hansen, 2024, se også Schuster, 2017.

⁷ En sådan bevægelse har f.eks. eksisteret i form af freudomarxismen. For en grundig gennemgang af freudomarxismens potentialer, se Mau, 2016.